

Ocene in poročila o publikacijah in razstavah

Ostale publikacije

Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije (1. - 3. knjiga), Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1999, 1664 strani

Arhivski vodnik kot pregled fondov in zbirke je 'osebna izkaznica' vsakega arhiva, s katero se ta predstavi zainteresirani javnosti. Njegova sestava oziroma izdaja ima vsaj dva namena, prvič, že v pripravi zahteva od arhiva temeljito inventuro shranjenega gradiva in s tem ngotovitev stanja na določeni datum, in drugič, namenjen je uporabnikom kot prvi informativni pripomoček, kot svojevrsten kačipot po gradivu določenega arhiva (mimogrede, dobremu poznavalcu posameznih obdobij in ustvarjalcev gradiva pove veliko tudi o tem, kaj se ni ohranilo kot posledica človekove malomarnosti ali zavestnih uničevanj že pred prihodom gradiva v arhiv). Izdaja arhivskega vodnika je nujna tako za arhiv kot tudi za njegovo predstavitev v javnosti.

Čeprav je Marija Verbič že leta 1955 objavila krajši *Splašni inventar Državnega arhiva LR Slovenije*, je glede izdajanja vodnikov za slovensko arhivistiko pomembna leta 1960, ko sta izšla *Splašni pregled fondov in zbirke Mestnega arhiva ljubljanskega* (predhodnika današnjega Zgodovinskega arhiva Ljubljana), z dokončano inventuro stanja na dan 31. januarja 1959, in *Splašni pregled fondov Državnega arhiva LRS* (predhodnika današnjega Arhiva Republike Slovenije). Obe izdaji sta hili pionirska delo, ne samo v slovenskem, ampak tudi v jugoslovanskem okviru. Do najnovejšega vodnika Arhiva Republike Slovenije je hila njegavo gradivo predstavljeno v *Vodniku po arhivih Slovenije* (1965), kat dopolnila omenjenega popisa iz leta 1960, vse gradivo pa je bilo kot okvirni popis (brez navajanja vsebine) predstavljena javnosti v vodniku *Arhivski fondii in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih SFRJ* (1984).

Sestava vodnikov je med zahtevnejšimi deli vsakega arhiva, saj je ta vedno skupinsko delo, v preteklosti pa so hili začetki povezani tudi z nerešenimi teoretičnimi vprašanji o pristopih in vsebinah vodnikov. Zahteve pa kratkosti in jedrnatosti na eni strani in hkrati čim večji informativnosti in povednosti na drugi strani so ustvarjale dileme pri njihovih sestavljalcih. Inventura pa skladiščih pa je pokazala tudi nedoslednosti predhodnih popisov oziroma drugačna stanja zaradi novih prevzemov in rezultatov strokovnega dela, kar se je konec koncev kazalo tudi v preimenovanjih fondov in zlasti v spremembah vsebine gradiva, in še kaj bi lahko našteali. Glede pristopa so

danes že dani elementi za sestavo vodnika; leta 1996 jili je izdal Mednarodni arhivski svet, tri leta pozneje (1999) pa mu je sledil slovenski Pravilnik o strokovni obdelavi in evidenci arhivskega gradiva.

Številni uporabniki gradiva Arhiva Republike Slovenije so se že leta spraševali, kdaj bo izšel vodnik tega arhiva, saj so bili starejši popisi, zlasti glede novejšega časa, nepopolni ali zastareli. Vendar ima zamuda dohro stran v tem, da je v vodniku predstavljeno tudi gradivo arhivov, ki so bili Arhivu Republike Slovenije priključeni po letu 1990, to je Zgodovinskega arhiva Centralnega komiteja ZKS (1990), Arhiva Inštituta za zgodovino delavskega gibanja oziroma Inštituta za novejšo zgodovino (1992) in del gradiva Arhiva Ministrstva za notranje zadeve (1998).

Vodnik Arhiva Republike Slovenije nam daje sliko stanja hranjenega gradiva, večinoma do konca leta 1997, najstarejše gradivo pa izvira iz 11. stoletja. Skupaj nam vodnik predstavi 1749 fondov in zbirke v obsegu skoraj 19 tisoč metrov dolžine. Polvaliti moramo ažurnost uredniškega tima, to je glavnega urednika Vladimirja Kolaše in odgovornega urednika Vladimirja Žimra, da sta vključila tudi gradivo Vlade Republike Slovenije in Ministrstva za notranje zadeve s predhodniki, čeprav je hilo prevzeto po letu 1997. Zlasti gradivo Ministrstva za notranje zadeve (od 1945 dalje) je aktualno in predmet številnih političnih in drugih 'razmišljanj'; njegova dostopnost pa omogoča (kljub temu da je del gradiva ministrstva še ohdržalo, velik del pa je bil verjetno uničen) vpogled v izvirno gradivo za številne vroče teme nedavne preteklosti.

Rezultati strokovnega dela na arhivskem gradivu pripadajo vsem generacijam, ki so delale v arhivu, projekt pa je izpeljala zdajšnja generacija; pri popisu fondov in zbirke za objavo je sodelovala 25 arhivistov in 16 arhivistov, skupaj 41 oseb. Pomemben delež je imela tudi računalniška ekipa pod vodstvom tehničnega urednika in redaktorja Milana Bizjaka.

Najne uporabe modernih informacijskih prijemov so se zavedali tudi uredniki, saj je poleg tiskanih vodnikov v treh knjigah dela dostapno tudi na interni računalniški mreži (intranet), na CD ROM-u in tudi na internetu. Zato nas ne sme presenetiti nizka naklada tiskanih izvadov (350), ki so namenjeni bolj reprezentativni predstavitvi kot praktični uporabi. Tudi v tem najdemo smisel, saj je vodnik glede neurejenega in novejšega gradiva še vedno 'nedokončana zgodba' (v tem svojstva ga lahko primerjamo z enciklopedijami), ki se vsak dan spreminja z novimi pre-

vzemi in strokovnimi ugotovitvami. Jedro podatkov o starejših urejenih fondih se verjetno ne bo spremenjalo, čeprav nikoli ne smemo trditi, da je tudi iz starejših obdobjih že vse gradivo našlo pot v arhivsko hrambo.

Kratkemu in jedrnatemu orisu historiat in namena Arhiva Republike Slovenije, skupaj s pravili uporabe arhivskega gradiva (čitalniškim redom, pogoji dostopnosti in možnostjo kopiranja) in izbrano bibliografijo arhivskih objav, sledijo navodila za uporabo vodnika. Vsak uporabnik za znanstvene namene mora ta navodila dobro poznati, da si olajša iskanje, hkrati pa tudi poenostavi delo arhivskim delavcem v čitalnici. Vodnik kot celota in zlasti poznavanje navodil za uporabo so neke vrste katekizem, ki bi ga moral uporabnik znati 'na pamet', preden stopi v arhivsko čitalnico. Brez dvoma je še vedno malo uporabnikov, ki bi poznali osnovno pot do gradiva, ki ga želijo imeti na vpogled. Prenašanje celotne 'odgovornosti' za najdbo zelenega gradiva samo na čitalniške delavce ali arhiviste ni pravično, če imamo pred očmi raziskovalce, čeprav ti izhajajo iz študentskih ali podiplomskih krogov. Predstavitev Arhiva Republike Slovenije in pravila igre glede uporabe gradiva (skupaj s čitalniškim redom, dostopnostjo in možnostmi kopiranja gradiva) so dostopni tudi tujcem, ki obvladajo nemški ali angleški jezik. Verjetno prevod v oba tuja jezika ne bi bil odveč tudi za navodila za uporabo vodnika (str. 55-71) zlasti prevod splošnega klasifikacijskega načrta za razvrščanje fondov in zbirk, ki daje sumarno sliko o tem, kakšno gradivo uporabnik lahko pričakuje v arhivu, in tudi način citiranja uporabljenega gradiva v objavi. Za kakega tujega arhivskega teoretika pa bi bili zanimivi tudi elementi popisa fondov in zbirk v vodniku.

Iz navodil bi posebej poudaril problem dislociranega gradiva arhiva. Kljub navajanju sedežev, kjer je gradivo in zagotovljena možnost njegove uporabe, in kljub omembi ustreznih signatur - nanašajočih se na gradivo, ki ga fizično hranijo posamezne enote -, bo marsikateri uporabnik najprej stopil v glavno čitalnico na Zvezdarski 1. Tako denimo pri fondih in zbirkah ni navedeno, kje se hrani gradivo dislociranih enot. V mislih imamo Oddelke za dislocirano arhivsko gradivo I (nekdanjega Zgodovinskega arhiva Centralnega komiteja ZKS), Oddelke za dislocirano arhivsko gradivo III (del nekdanjega Arhiva Ministrstva za notranje zadeve) in Oddelke za dislocirano arhivsko gradivo II (nekdanjega Arhiva Inštituta za zgodovino delavskega gibanja oziroma Inštituta za novejšo zgodovino); oddelka I in III imata sedež na Linhartovi 3a v Ljubljani, oddelke II pa na Kongresnem trgu 1 v Ljubljani. Problem je povezan tudi s prakso, da številni ne berejo uvodov, ampak v vodniku poiščejo fonde, ki so zanj zanimivi. Manjše opozorilo na mesto hranjenja ob popisu posameznega fonda ali zbirke bi bilo za uporabnike dobrodošlo.

Eden izmed najbolj bolečih delov uporabe gradiva je njegova citiranost. Ta se razlikuje od pisca do pisca in je marsikdaj pomanjkljiva, zavajajoča in izpniščajoča temeljne podatke, ki bi omogočali tudi poznejšo preprosto in hitro najdbo citiranega gradiva. Samo

praktičen primer, ki je v vodniku naveden s področja uprave, je preskromen. Menim, da bi morali za vsako področje, od uprave do osebnih fondov, navesti konkreten primer citiranja. To bi koristilo tako uporabnikom kot tudi arhivarjem pri poznejšem iskanju gradiva, saj nepopolni citati delavcem v arhivskih čitalnicah povzročajo veliko težav in izgube časa. Kolikor zgodovinarji še poznamo osnovna načela citiranja, jih raziskovalci drugih strok manj ali pa jih sploh ne poznajo. Iz svoje izkušnje vem, da me mnogo mlajših raziskovalcev (med njimi nemalo zgodovinarjev) sprašuje o načinu citiranja arhivskega gradiva. V dobro arhivov in uporabnikov bi bilo, če bi bil izdelan svojevrsten obvezujoč kodeks citiranja, ki naj bi poenostavil citat, vendar ga ne bi zožil samo na številčno šifro, brez vsebinskega dela.

Do 293. strani prve knjige, ki ima skupno 680 strani, sledimo nujno potrebnim pripomočkom, to je kazalu fondov in zbirk po klasifikacijskem načrtu, abecednemu kazalu fondov in zbirk, abecednemu kazalu ustvarjalcev fondov (pravnih, fizičnih oseb in družen) in abecednemu kazalu fondov po krajih sedežev ustvarjalcev fondov zunaj Ljubljane. Takoj za prvo notranjo stranjo v vsaki knjigi je kazalo vsebine vseh treh knjig, kar uporabniku omogoča celostno sliko nad vsebinami prve in hkrati drugih dveh knjig vodnika.

Osrednji del vodnika je popis arhivskih fondov in zbirk, razvrščenih po klasifikacijskem načrtu in zaporednih številkah od 1 do 335 (1. knjiga), od 336 do 956 (2. knjiga) in od 957 do 1749 (3. knjiga) - mimogrede, te številke so zgolj v olajšanju iskanja po vodniku in niso uporabne pri naročanju in citiranju gradiva. To je vsebinski del vodnika, ki je za uporabnike izjemno pomemben. Z njim so opozorjeni na časovni in kvantitativni obseg gradiva, na historiat in sedež ustvarjalca in historiat fonda ali zbirke, na vsebino fonda ali zbirke in možne pripomočke za uporabo, navedena pa je tudi izbrana strokovna literatura, ki se nanaša na določen fond ali zbirko. Poudariti moramo, da je ime fonda praviloma hkrati zadnji naziv ustvarjalca, kar številnim uporabnikom povzroča težave, čeprav je načelo iskanja preprosto, saj z uporabo abecednega kazala ustvarjalcev fonda pridemo do želenega naslova in s tem gradiva.

Poglejmo si popis (in pot do njega) enega izmed fondov, ki sem ga izbral zaradi svojega zanimanja za izseljensko tematiko, z namenom, da spoznamo pot iskanja po vodniku. Omenjeni primer mi hkrati omogoča tudi nekaj razmišljanj.

Fond SLOVENSKA IZSELJENSKA MATICA. Najprej naredimo prvi korak. Fond najdemo v abecednem kazalu fondov in zbirk (1. knjiga, str. 179):

1.) AS 1241 (kratica za Arhiv Republike Slovenije in številka vpisa v register arhiva),

2.) Slovenska izseljenska matica (ime fonda, ki je hrati naziv ustvarjalca)

3.) 1951-1976 (čas, iz katerega izvira gradivo),

4.) 19.0 t. m. (obseg gradiva v tekočih metrih),

5.) 1027 (zaporedna številka fonda, samo kot praktični pripomoček).

Naslednji korak. Slovenska izseljenska matica kot

ustvarjalko gradiva najdemo v abecednem kazalu ustvarjalcev (1. knjiga, str. 254). Ponovita se signatura fonda (AS 1241) in zaporedna številka (1027), osrednji del pa je samo navedba naziva ustvarjalca (Slovenska izseljenska matica) in začetka delovanja (1951-) - konec ni naveden, ker je omenjeno društvo, članes kot združenje, še vedno dejavno.

Tretji korak je odprtje vodnika pod tekočo številko 1027 (3. knjiga, str. 50-51). Tu se ponovijo podatki (signatura in ime fonda, čas, iz katerega gradivo izvira, obseg v tekočih metrih z dodano specifikacijo: 51 škatel, 77 fasciklov, 53 knjig, 10 ovojev oziroma omotov). Tu se izkaže, da moraš imeti pred seboj prvo knjigo, da si razložiš kratice š., f., k. in o. (Mimo grede, arhivistom so okrajšave znane, širšemu krogu uporabnikov pa ne.) Sledi ime ustvarjalca fonda in čas začetka delovanja, kar je v nadaljevanju vsebinsko razloženo: namen in organizacija delovanja, izdajateljska dejavnost, programske oblike delovanja. (Med temi je zanimiva informacija o njenem znanstvenem delu s področja izseljstva, organiziranju znanstvenih simpozijev in spodbujanju znanstvenega raziskovanja. Njen statut vsebuje te dejavnosti, praksa pa je le omejena na zadnje trditev, to je na spodbujanje raziskovanja slovenskega izseljstva.) Izpuščena pa je z arhivskega vidika pomembna informacija, da je Matica od vsega začetka z relativno uspešnostjo zbirala zgodovinsko (arhivsko in tiskano) gradivo izseljencev, zlasti v 50. in 60. letih (glej: M. Drnovšek, Utrinki o odnosu Slovencev do izseljenskega arhivskega gradiva, Viri 3, Slovenski izseljenci (Objava arhivskih virov), Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1990, str. 5-17). Opisu delovanja ustvarjalca sledijo izbor literature (večinoma poročil o delu in priložnostnih člankov ob njenih obletnicah), kratka vsebina fonda in navedba pripomočka, to je prevzemnega seznama iz leta 1974. Glede tega lahko le slutimo, kakšna je urejenost in stopnja dostopnosti (uporabnosti) gradiva. Ali ob prevzetih leta 1987 in 1989 ni bil narejen vsaj prevzemni seznam, ki bi uporabniku lahko služil kot prvi pripomoček? Obseg fonda (19 tekočih metrov) je relativno velik za njegov pregled gradiva od škatle do škatle.

Zanimiva je tudi informacija, da je Matica izročila gradivo z depozitno pogodbo v letih 1974, 1987 in 1989. V uvodnih pogojih za uporabo arhivskega gradiva (1. knjiga, str. 19) je v tretji alineji navedeno: "Javno in zasebno gradivo se daje v uporabo v skladu z zakonodajo, z internim navodilom Arhiva in s pogoji izročiteljev fondov in zbirk..." Ali so pri uporabi gradiva Matice kakšne omejitve s strani izročitelja? Omemba depozitne izročitve poučenemu daje slutiti, da gradivo ni popolnoma dostopno oziroma da so poslavljene omejitve s strani izročitelja. Tudi v poglavju o dostopnosti arhivskega gradiva (1. knjiga, str. 21-22) ni razloženo, kaj pomeni depozitna hramba gradiva, v našem primeru fonda Slovenska izseljenska matica.

Ob gornjem primeru hi rad opozoril še na možnost popolnejših informacij o ohranjenem gradivu določenega ustvarjalca, ki jih obravnavani vodnik ne daje v celoti oziroma jih zasledimo le pri manjšem številu

fondov in zbirk. Gre za hrambo delov fondov (omenjenih v vodniku) določenega ustvarjalca pri drugih inmetnikih, to je v drugih arhivih, knjižnicah, muzejih, raziskovalnih inštitutih in ne nazaduje pri zasebnikih. Res je vodnik predvsem inventura in prikaz lastnega bogastva arhiva, vendar bi z ne veliko truda vodnik kot informativno pomagalo pridobil na kakovosti, če bi (samo z omenitno drugega hranitelja, še bolj pa tudi s časovno in vsebinsko oznako ter opozorilom na obseg) prinašal tudi te informacije. Če ostane pri Slovenski izseljenski matici, je bil v preteklosti del njenega gradiva prinesen na današnji Inštitut za slovensko izseljstvo ZRC SAZU. In če naredimo še korak dalje, Matica še vedno hrani gradivo v t. i. dokumentacijski zbirki (torej ne gre samo za administrativno gradivo društva), ki je še najbolj podobno gradivu, ki ga hrani omenjeni Inštitut. Še pred nekaj leti je bila za to gradivo zadolžena dokumentalistka, le-te ni več, dokumentacijsko zbirko pa še vedno hrani društvo.

Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva republike Slovenije je brez dvoma velik dosežek arhivistov in hkrati lepa osebna izkaznica arhiva oziroma gradiva, ki ga hrani. Ob njegovem obsegu in pomenu in zlasti zaradi hitrega izgubljanja aktualnega stanja stvari se postavlja vprašanje: kako v prihodnje? Verjetno bodo računalniški pristopi tista pot razvoja posredovanja pripomočkov za uporabo po arhivski kulturni dediščini, ki bo prevladala. Vendar vstop v novo tisočletje ne bo popolnoma izbrisal knjižnih objav, vsaj upam tako. Hkrati pa se za bolj ali manj trdno zakoličene fonde (v smislu urejenosti) odpirajo možnosti za podrobnejše prikaze ustvarjalcev in njihovega izročene gradiva, tematskih pregledov gradiva itd. In ne nazadnje upam, da bom v prihodnosti z veseljem - v knjižni ali računalniški obliki - pregledoval tudi vodnik po fondih ali delih fondov Arhiva Republike Slovenije in vseh drugih arhivov ter drugih inmetnikov arhivskega gradiva, ki se niso ohranili, vključnoč tudi podrobne analize vprašanj, kot so, zakaj se gradivo ni ohranilo, kaj ga lahko 'nadomesti' in podobno. V mislih imam vodnik belih lis na področju vseslovenske arhivske kulturne dediščine, nastale na slovenskem ozemlju ali med Slovenci po svetu.

Marjan Drnovšek

Bojan Himmelreich, Prva svetovna vojna v dokumentih Zgodovinskega arhiva Celje, razstava in katalog, Zgodovinski arhiv Celje, katalog, Celje 1998, 121 dokumentov

Zgodovinski arhiv Celje (ZAC) je ob osemdeseti obletnici konca prve svetovne vojne pripravil odmevno razstavo Prva svetovna vojna v dokumentih Zgodovinskega arhiva Celje. Razstava je bila na ogled v prostorih Muzeja novejšje zgodovine Celje od 29. oktobra do 1. decembra 1998.

Avtor razstave in k razstavi spremljajočega ka-